

Fodor András naplója

A könyvkiadás egyik szenzációja az elmúlt évben Fodor András *Ezer este Fülep Lajossal* címen kiadott naplója volt. Az 1986 novemberében megjelent, s meglehetősen borsos árú (195 Ft) Magvető-kiadvány szinte órák alatt eltűnt a könyvesboltokból, talán még arra sem volt idő, hogy a kirakatokba kerüljön, én legalábbis nem találkoztam ott vele. S a mű rögtön beszédtema is lett. Pedig az 1400 oldalas kettős kötet nem könnyű és gyors olvasmány. Legalább tíz estét kell Fodor Andrással eltöltenünk, hogy a végére juthassunk. Minek köszönhető vajon a hatalmas érdeklődés? Mondják sokan, a költészet ma válságban van, s inkább az epikai műfajoké az elsőbbség. Ezt ismerte volna fel a szerző és a vállalkozó kiadó? Nyilván ez a tendencia is szerepet játszott a könyv fogadtatásában. S még inkább az, hogy most már mintegy két évtizede folyamatosan nagy az érdeklődés a dokumentumirodalom iránt. A huszadik század annyi sok ámitása, közvéleményt manipuláló akciója után ez a köz a tényekre inkább kíváncsi, mint a művek teremtett világára. Ami alakított, arra sokan eleve gyanakvással tekintenek, s a dokumentumirodalom azt az illúziót keltheti, hogy alakítatlanul adja a valót, s így legközelebb áll az igazsághoz. S lehet-e valaminek nagyobb hitele a dokumentumirodalomban, mint a naplónak?

Természetesen napló is sokféle van. A napló is lehet a szubjektivitásnak, az önmanipulálásnak, a közönségmanipulálásnak a műfaja. De lehet a tárgyias tényközlésé is. Fodor András kamaszkora óta vezetett naplója ez utóbbi csoportba tartozik. A szerző meglehetősen aszkétizmusról tesz bizonyosságot azzal, hogy rendszeresen följegyzi a nap történéseit. Kevés embernek volna ehhez kitartása, főleg, ha amúgy is alkotó, íróemberről van szó, hiszen a naplóírás hatalmas munkája időt, s energiát követel. Hogy miről is van szó tulajdonképpen, azt e munka arányaival lehet érzékeltetni. A most közreadott 1400 könyvoldal mintegy 2250 gépelt oldalnak felel meg. Ez az anyag az 1947 és 1970 közötti 23 esztendő naplóinak alig tíz százalékát tartalmazza. Vagyis, a szerző évente átlag ezeroldálnyit naplófeljegyzést készít! No de ne essünk a mennyiség bűvöletébe, már csak azért sem, mert maga Fodor András sem ebben látja a lényegét. Nem az egészet, hanem annak számára — s meggyőződése szerint -- a közvélemény előtt is legfontosabb részét adta közre. Úgy adódott, hogy 1947-ben, elsőéves bölcsészhallgatóként és Eötvös-kollégistaként Fülep Lajos tanítványa lehetett, s ezt a tanítványi-fiúi kapcsolatot Fülep haláláig ápolhatta. Fodor András a tanítványok legszűkebb magjához tartozott, s hétről hétre látogatta előbb a professzor óráit, majd társaival lakásán kereste fel a mestert. Ez a meghatározó — s Fodor András költészetének ismerői számára régtől tudott — kapcsolat adja a közreadott naplórészleteknek a gerincét. E mellé társul szinte azonos súllyal a kollégiumban megismert baráttal, Colin Mason angol zeneesztétával való kapcsolat története. Mason néhány hónappal élte csak túl Fülep Lajost, s a mester és a barát elvesztése ihlette a *Kettős rekviem* verseit (1972). Átvitt értelemben rekviem ez a mostani napló-

kiadvány is: a mesternek és a barátnak állít emléket. A naplónak e kettős fő vonulata mellé szinte egyenrangúan társul még néhány témakör. Az egyik az irodalmi élet hézagosságában is részletes története, a másik a zenei életé.

Már abból a tényből, hogy az adott időszakban keletkezett naplónak mintegy tizedét olvashatjuk, következik, hogy sok minden hiányzik innen, s a változót témakörök egyértelműsítik azt is, hogy mi az, ami nem hiányzik. Nem egy ember élete jelenik meg a könyv lapjain, hanem egy — a művészetek világában mozgó — ember életének a művészetekkel kapcsolatos élettörténete. S ez a teljes élettörténetnek nyilván csak töredéke még akkor is, ha bizonyos, hogy jelentőségteljes töredéke. Csak nyomelemeiben jelenik meg például a családi élet, márpedig bizonyos, hogy Fodor András számára a családi élet ugyanolyan fontos, mint a barátságok sora, de az előbbit magánérdékűnek, az utóbbit viszont — mint az elmúlt évtizedek kulturális életének részét — közérdekűnek tartja. Mégis, óhatatlanul valami féloldalasság keletkezik ezzel az önként vállalt csonkasággal, legalábbis, ami a szerző önportréját illeti. Valamivel többet ez a vonulat is megérdemelt volna. Egy másfajta, nyilván ugyancsak tudatosan vállalt csonkaság azokra az írásos dokumentumokra vonatkozik, amelyek a szerző birtokában vannak. Feltételezem, hogy majd egy másik, adatközlőbb jellegű kiadványnak lesz az a célja, hogy közreadja Fodor András irodalmi levelezését. Itt csak néhány mondatos kiragadott idézetek keltik fel az érdeklődésünket Németh László, Illyés Gyula, Veres Péter és mások levelei iránt. S van még egy — feltételezhető — kihagyás. Igen szűkmarkú a szerző az átélt és leírt események reflektálásában. Ha a teljes napló reflexiókban gazdag, akkor kár volt ezt kihagyni. Ha pedig a teljes anyag is reflexiószegény, akkor e naplónak ez a legnagyobb fogyatékossága. S hogy miért, annak vizsgálata már átvezet bennünket egy következő kérdéskörhöz.

Egy napló esetében ugyanis nemcsak az a kulcskérdés, hogy mi van benne, hanem az is természetesen, hogy milyen személyiség a szerzője. Vagy a személyiségnek kell különösen érdekesnek lenni ahhoz, hogy a napló nyilvánosságot érdemeljen, vagy a megörökített eseménysornak. Fodor András mint személyiség is érdekes lehet — hiszen a korszak jeles költője —, mégsem önmagát, személyiségét hangsúlyozza, hanem az eseményeket. A napló közreadott fejezetei nem annyira Fodor András, mint inkább a korszak naplójegyzetei kívánnak lenni. Mégis, óhatatlanul és szükségszerűen átüt a személyiség a könyv egészén. Fodor András meditáló-szemlélődő embertípus a köznapokban és költészetében egyaránt. Az életben alkalmazkodó, megértő, az ellentéteket kiegyenlíteni kívánó személyiség. Természetesen jelentős nyoma van ennek is a naplóban, de itt sokkal nyiltabb a meditáló ember. Élőszóban nem szívesen mond kellemetlent se barátnak, se ellenfélnek, bár meggyőződését nem titkolja, de igazán nyíltan a naplóban közli véleményét. Ezért keltett sokakban felháborodást a szöveg közlése, ezért sértődtek meg sokan. Van ennek már objektív nyoma is: a költő verse a Forrás 1987/4. számában. A *Lassanként hinni kezdem* felidézi a régi, 1954-es emléket: barátai rá akarták venni, hogy semmisítse meg a naplót. Ehhez köti a mostani élményt: „És most, mikor köröskörül / húsz-harminc éves összetartozás / bátyái dőlnek, omlanak, / szégyen, de én, a késve ocsúdó is / lassanként hinni kezdem: / az élet mégse végtelen esélyű, / a legszebb hűség is kifúlhat. / A barátság se több mint / a lét kilobbant gyönyöre, — / halandó.”

Fodor András nemcsak meditáló-szemlélődő típusú ember, hanem olyan is, akinek legtermészetesebb létezési közege az irodalom, a zene, a film világa.

A kifejezés legnemesebb értelmében homo aestheticus ő, akinek számára (személyiségének minél teljesebb körű megvalósítása számára) a legfontosabbak az esztétikai viszonyok. Nem apolitikusságot vagy politikaellenességet jelent ez, hanem a politikának is az esztétika felől való szemléletét, s így kétségtelen tény, hogy a napló időszakában számtalanszor kellett a szerzőnek azt tapasztalnia, hogy a politika konkrét mozgása az ő életszemlélete számára nemhogy kellő kibontakozási lehetőséget nem kínál, de akadályozza létét. Mindvégig ott a rejtett kérdés: miért nem élhet úgy az ember, amiként szeretne, ha e vágyott léttel senkinek sem árt, sőt a társadalom egésze szempontjából is hasznos tevékenységet folytatna.

Az esztétika embere (miként Kosztolányi is) elítéli a barbárságot annak minden formájában, de mivel fő témája a humán kultúra, barbárságnak első sorban a műveletlenséget látja. Az állandó inspirációt ehhez Fülep Lajos adja, de a naplóírónak is erendődő belső igénye a sokoldalú műveltség. Műveltség-eszménye magától értetődően humánközpontú. Vezéreszméi a klasszicizmus és a racionalizmus, természetesen huszadik századi értelemben. A napló ismerőinek számára talán meglepő ez az állítás, hiszen Fodor András határozottan vonzódik a modern művészethez, az elvontabb kifejezési formákhoz mindegyik művészeti ágban. Ez azonban inkább nyitottságára bizonyíték. Költészete racionális és klasszicizáló, s nemzedéktársai költészetében is ehhez vonzódik a legjobban, s legkevésbé az irracionálisat, a mitikusat, a romantikusat, a szerelened tudja elfogadni.

S még egy sajátosságát szükséges kiemelni Fodor András személyiségének. A kulturális életben a közvetítő és a vezérszerep között ingadozik folyamatosan. Vonzó számára a nemzedéki vezér szerepe, de vezér nem lehetett. Szubjektív oka ennek, hogy a szemlélődő-meditáló típus eleve nem vezéralkat. Objektív okot a történelmi körülményekben lelhetünk: a közvetlen közéletiség felmagasztosulásának évtizedeiben nem sok babér termett az áttételesebb közlésformák képviselői számára. S ilyen objektív ok az is, hogy e nemzedék látványos lírai forradalmakat vívott meg az ötvenes években (Juhász Ferenc, Nagy László, Pilinszky János), s Fodor András a maga következetes klasszicizálásával ezektől elhatárolta magát. Az irodalmi életben tehát áttételes közéletiségével, a költészetben nem forradalmi, hanem reformer poétikájával csúszott le a vezérszerepről. Igazán viszont közvetítő sem tudott lenni, bár a napló folyamatosan dokumentálja ez irányú hol reményteljes, hol kétségbeesett kísérleteit. Nem lehetett igazán eredményes közvetítő, mert az irodalom és az irodalmi élet is túlságosan tagolttá vált az ötvenes években, s ezt a tagoltságot azóta se lehetett csökkenteni. S nem lehetett közvetítő azért sem, mert ehhez túl jó költő. Vagyis, olyan szuverén költői világa van, amely — bizonyos mértékig — éppen a pályatársak lírai forradalmai ellenében, azoktól tudatosan különbözve alakult ki. Ez az egyszerre sem-sem és is-is állapota a vezér- és a közvetítő szerepnek talán éppen e napló közlésének a hatására fog valamerre elmozdulni.

Fodor András naplója rendkívül keveset foglalkozik magával a műfajjal, a naplóírás gondoljaival. Az a néhány közlés arra vonatkozik, hogy soha nem irodalmi igénnyel fogalmazott, hogy szürke krónikás kíván lenni, hogy a dokumentumjelleget tekinti értéknek. S Fülep is megerősíti abban, hogy a dokumentumokra nem támaszkodó memória változtat a tényeken, mert a memória aktív. Azt kell mondanom, hogy a szerző önelemzése eléggé pontos. Az *Ezer estének* elsősorban valóban dokumentumértéke van. Nem írói teljesítmény,

inkább művelődéstörténeti érték. Így van ez akkor is, ha az írói igényesség mindvégig jelen van. Ez a dokumentumanyag egy rendkívül fontos, de viszonylag szűkre zárt világ belső életét mutatja meg. A nem bennfentes olvasó számára így alighanem csalódást fok okozni. S minél több szereplőt ismer az olvasó, annál több ponton tud kapcsolódni a műhöz. Ha pedig ő is szereplő — nos akkor nyilván alig tudja megőrizni tárgyilagosságát, s arról elmélkedik, vajon a nem publikált sok ezer oldalon van-e még róla szó, s miként.

A dokumentumnapló tényeket közöl, tények tekintve azt is, amit hall a szerző, s tények tekintve azt is, ahogy értelmezi a híreket. Az anyag nagyobb része másodlagos információ: X beszámol erről vagy arról, Y elmondja, hogy ezt vagy azt beszélik a városban. Mindez valóban elhangzott, valóban tény, de ezeknek a tényeknek az összessége nem a teljes igazságot adja, csupán az igazságnak azt a részét, amely a szerzőhöz eljutott. S itt lép be az irodalmi alakítás, s vele kapcsolatban a reflektáltság gondja. A napló a maga tényyszerűségével az igazság illúzióját kelti, de paradox módon magát az igazságot teljesebben tudta volna képviselni ez a mű erőteljesebb irodalmi megformáltsággal. S lenne ennek még egy hasznos következménye: a mű céhbeliségét, szakmához szólását is oldotta volna. Mert a napló bizony fárasztó olvasmány. Sok benne az ismétlődés akkor is, ha a teljes képhez már nem ad hozzá semmit. S a tények pontos közléséhez való ragaszkodásával Fodor András szándéktalanul is a tények misztifikálásához jut el. Az olvasót elárasztják a hétköznapi élet apró kísérő jelenségeinek a tényei, s bárha előbb tisztelni kívánja őket, utóbb akaratlanul is azt érzi, hogy fel kell lázadnia a tények fenyegető áradata ellen, mert ettől a tényrengetegtől nem lesz okosabb.

A naplónak címbe is kiemelt fő alakja Fülep Lajos. A könyv elolvasása után adódik mégis a kérdés: valóban ő az igazi központ? S valóban róla tudjuk meg a legtöbbet? Ki is ez a Fülep Lajos? Kétségtelenül zseni, a század egyik legfontosabb magyar szelleme, aki viszont a napló időszakában, élete utolsó negyedszázadában szinte semmit nem ír. Vagy inkább a nagy tanár már ekkor? Fodor Andrásnak elementáris élménye Fülep Lajos. Versek sorában állított maradandó és meggyőző emléket mesterének. Ez a könyv tényanyagában sokat hozzátesz ehhez a képhez, de a csodát nem tudja igazán számmunkraalóvá formálni. Fülep nagysága nem lesz az olvasó számára is magától értetődő.

Sajnos hasonló mondható el Colin Masonról is. Ő a leghűségesebb barát. Angliába visszatérve is őrzi a magyar kultúrához és barátjához kötő szálakat. E barátságának számos írásos dokumentumát, részletesen idézett levelek sorát olvashatjuk. Az emberi varázs mégsem születik meg. Az Fodor András tévedése, hogy azt hiszi: az ő élményei és emlékei mások számára is ugyanazt jelentik a felidézésnek ebben a tárgyias formájában is. Ő — naplója segítségével — újra tudja élni életének talán minden egyes napját, de ehhez a napló szövege számunkra nem ad elég fogódzót, s mellesleg erre nincs is igényünk. Mi nem a szerző minden egyes napjára (akár minden egyes Füleppel töltött napjára, Colin Mason minden egyes levelére) vagyunk kíváncsiak, hanem a szerző Fülep-portréjára, Mason-portréjára. S ez a két portré — másokkal együtt — jelen van ugyan a naplóban, de túlságosan a részletekbe tördelten. Ez az az eset, amikor a kevesebb több lett volna. Mert például unalmassá, sőt nevetségessé válik, amikor már vagy harmincharmadszor közli Fülep

— és Fodor András —, hogy Mason mennyire jól tud magyarul fogalmazni.

Az irodalmi élet rajzát elsősorban a saját írói pálya és a nemzedéktársak útjának nyomon követése adja meg, s csak másodsorban a hallott hírek sora. A nemzedéktársak jó része legalább néhányszor megfordul a Széher úti lakásban, vagy legalább részt vesz a sétameditációkban. Fodor András az egész nemzedéket szeretné együvé szervezni, s mint már jeleztem, ez különböző okok miatt soha nem sikerül neki sem. Hasonló a helyzet a fiatalokkal, a közvetlenül utánuk következőkkel, bár itt, úgy látom, nem is törekedett a teljességre.

A nemzedékszerveződés helyébe egyre inkább az a kérdés lép, hogy miként vélekedik egyik költő a másikról. Fölvet ez elvi kérdést is: miként lehet egyik költői világból a másikba látni, egyáltalán: miként lehet egyik személyiségből a másikba látni, de inkább gyakorlati síkon jelentkezik ez a kérdéskör. Bőreből kibújni Fodor András sem tud, bár sokszor törekszik erre: rokon- és ellenszenveit nyíltan megvallja. Az értékelés szempontjából talán legtöbbet emlegetett költő szinte kezdettől fogva Juhász Ferenc. Fodornak ambivalens a véleménye, de bőségesen idézi Fülep Lajos következetes elutasítását, s az irodalmi élet ellentétes nézeteit is. Annyi rosszat olvashatunk Juhász Ferencről, hogy már ez is nyilvánvalóvá teszi: e nemzedék legmerészebb kísérletezője, legnagyobb katalizátora ő volt. S mint ilyen: kikerülhetetlen annak is, aki elutasítja mindenestül. Az érett Nagy Lászlóhoz sokkal kevesebb fenntartással vonzódik Fodor András, az újhordasok köre viszont mindvégig idegen számára, bár Pilinszky János rangját ő is látja. Fontos szerepet kap Simon István és Kormos István is, de nem annyira költői, mint inkább emberi arcukat bontakozik ki. Elegesebb a kép Váci Mihály, Tornai József és Csoóri Sándor esetében. Míg azonban ez a névsor a nemzedék legjobbait gyűjti egybe, nincs ez már így az ötvenes évek végén és később indulóknál. Sokkal esetlegesebbek és rendkívül hézagosak a névsorok, elfogultabbak az ítélezések. Tény, különös érzéke van a szerzőnek a félreszorítottak, az elindulni nem tudók segítségéhez, vonzódik az alkotói görcsbe merevülő okos emberekhez, de végül is a hetvenes évek irodalmának erővonalai még csak meg sem sejtethők a hatvanas évek itt bemutatott rajzából. Tudom, a hetvenes években aztán rengeteget tett Fodor András a fiatalokért, a pályakezdőkért a teljes mezőnyben gondolkozva. Pusztán azért említem ezt a hiányt, mert egyrészt ő maga büszke felfedezéseire, másrészt, hogy rámutathassak: az akkori fiataloknak sem volt könnyű a pályakezdésük.

S végül még egy témakört emelnék ki: a szerző költészetéről közölt vélemények körét. Fodor András műveinek fogadtatástörténetét, mind az írottat, mind a szóbelit. A naplóíró itt is tárgyyszerűsége törekszik. Feljegyez minden véleményt, a fanyalgót, az elutasítót is. Az alakpép mégis egységes. Eszerint Fodor András a pálya során mind jelentékenyebb költővé érett. Ezt sokan felismerték, s olyan személyiségek kísérték elismeréssel — többségükben kezdettől fogva — műveit, mint Weöres Sándor, Németh László, Illyés Gyula, sőt maga Fülep Lajos is. Kevésbé egynemű a saját nemzedék befogadói élménye. Még rosszabb a szerkesztőségeké, az irodalompolitikáé. Ezzel kapcsolatban kialakul a sértettség érzése, az elismertetésért való állandó harc gondja. Ha akadozik egy kötet kiadása, Simon István sűrűn sorjázó kötetei lesznek lesajnáló hangsúlyú ellenpéldává, s egyszer sem íródik le az a tény, hogy Juhász Ferencnek és Nagy Lászlónak 1957 és 1965 között nem jelent meg könyve.

Ugyanakkor Fodor Andrásnak 1958-ban, 1961-ben és 1964-ben is új verses-kötetét adták ki. Ha a hivatalos fogadtatás lelkeségéről nem is beszélhetünk, azért mégiscsak jobb megjelenni, mint ünnepelve vagy szidva, de meg sem jelenni.

Magyarán mondva: rendkívül érdekes és jellemző az a kép, amely a naplóban a Fodor-nemzedékről kialakul, de ez a kép egy nézőpont igazsága. Egy napló többre nem is vállalkozhat. Azért kell mégis figyelmeztetni erre a részleges érvényre, mert maga a szerző is hajlamos arra, hogy a részigazságot egészen tekintse, s az olvasó is besétálhat ebbe a csapdába. Márpedig ez a szerzői szándékkal is ellentétes volna.

Végezetül, félretéve sok részletre vonatkozó észrevételt: jó, hogy ez a napló megjelent. Kár, hogy nem tömörebb, nagyobb írói közreműködéssel válogatott. Jó, hogy példát mutat: ezt is lehet, így is lehet. Irodalmi életünk gyatraságát bizonyítaná, ha kiátkozás, harag követné, s nem a válaszok sora erre a kihívásra. Naplót visszamenőlegesen ugyan nem lehet írni, de emlékeit mindenki felidézheti. S a kortársak emlékeinek sora érhet annyit, mint a korabeli feljegyzés.

VASY GÉZA

„Csupa címszó az élet...”

TEMESI FERENC REGÉNYÉRŐL

csupa

~ címszó az élet, szóló Terence Mefis,
a tudós Szótáríró könyvtárszobája közepén,
kezében a tollseprűvel, előző kötete fölött.

Nem érzem Temesi Ferenc új könyvének, a *Por. A—K*-nak relevanciáját. Nem értem a himnuszokat sem, melyek körülzengik. Sokkal inkább értem az ötlet, a kipattant szikra egyszerűségét, megismételhetetlenségét. És érzem, értem (*értéklem!*): Temesi itt bátran lutrit játszott. Veszténivalója alig lévén még, merész gesztussal abból csinált erényt, ami a gyengéje. A lutri pedig bejött: az ő számait húzták. Rá is fért a siker, hiszen első kötetével (*Látom, nekem kell lemennem*, 1977) nem nagy vihart kavart. Néhány recenzió, udvarias tiszteletkörök, a félig kimondás és félig elhallgatás félszeg óvatossága, amely ekként foglalható össze: Temesi *fiatal* író, ígéretes *alapterhetség*, majd nagyon ügyessé válhat, ámde jelen pillanatban fényérvnyire még a beteljesüléstől, megvalósulástól. Írásait látva akár béka, akár királyfi is lehet, mert a kérdés nyitott: prózájával merre lép tovább. Leleményes stilisztika már tojás korában — ne bántsuk nagyon sutaságaiért. Várjuk meg, amíg a fiatal-ság s első kötet korlátot (is) jelent(het)ő burka nélkül marad.

Igaz, olvasói nem sakkoztak ennyit. Sok közkönyvtár polcain ma nem leljük a '77-es opuszt. Ellopták vagy szétolvasták — illetőleg azért nincs a helyén, mert éppen kölcsönzi valaki. Kritika és író közt a csörte tehát tulajdonképp eldőlt — az olvasók vágásai nyomán.